

הדבר כשלעצמו

נועה זית

רויד היה הראשון שגילה את הלא מודע. עד לפרויד הסבירו את התנהגות האדם רק במונחים של הכרה. אפלטון למשל טען שהשיגעון נובע מחוסר ידע. יש משוגע אחד באתונה, אמרו לו, שתמיד מתכופף כשהוא נכנס בשער העיר. האיש לוקה בחוסר ידע, אמר אפלטון, אם תגידו לו מה הגובה שלו ומה גובה השער ותסבירו לו את ההבדל ביניהם הוא יבין שאין שום צורך ויפסיק להתכופף, האיש פשוט לא יודע את תורת המדידה. שאלו אותו, למה אנשים מסוימים נוטים לשתייה מופרות, האם אינם יודעים שהשתייה מזיקה להם? ואם כן, מדוע הם ממשיכים לשתות? הם יודעים, אמר אפלטון, אבל הם לא מודדים נכון את הנוק מול התועלת. הבקבוק וההנאה שהוא גורם קרובים, לכן הם נראים גדולים. הנוק והמחלות - רחוקים ולכן נראים קטנים. אילו היו אותם אנשים יודעים שהנוק שבשתייה, למרות מראית העין, גדול מהתועלת שבה, היו מפסיקים לשתות, הם פשוט לא יודעים את תורת המדידה. ככה הסביר אפלטון את השיגעון, ההתמכרות וכל שאר ה"טעויות" שבהתנהגות האנושית. אפלטון, הצעיר לפחות, הסביר את זה ככה, אפלטון הזקן, כבר היה פחות בטוח בזה.

דקארט העניק להכרה מעמד דומיננטי ומבדיל בין האדם לשאר העולם, שפינוזה אמר שהחכם מבין אבל את ההמונים צריך לשלוח לכנסייה. הוא, כמו אפלטון הזקן, לא סמך כל כך על תבונת ההמונים אבל ראה בזה פגם בייצור; אצל החכם, המודל האנושי השלם שאליו התכוון אלוהים, אין פגם כזה והוא מתנהג על פי התבונה בלבד ואלוהים? - אלוהים לא צוחק ולא בוכה, אלוהים רק מבין. כך התנהלה תורת הנפש עד לפרויד.

פרויד חולל מהפכה במדע הנפש; הוא גילה את היבשת האבודה של ההכרה ושם, דווקא שם במעמקים - מצא את ההסבר להתנהגות האנושית. בעזרת מנגנון של הדחקה, אמר פרויד, מעביר האדם כל מה שלא נוח לו לזכור מהמודע אל הלא מודע ואחר כך אינו יודע כיצד הגיע למצבו העגום הנוכחי. ודאי שאינו יודע; הרי הדחיק את כל האירועים שגרמו לכך. רק על ידי פעולה הפוכה להדחקה יוכל

האדם להבין איך התגלגלו חייו למקומות כל כך לא רצויים. אם יעלה את הדברים המודחקים מהלא מודע אל המודע, אם "יזכר", יוכל להבין את מצבו ולתקן את חייו. נכון, זאת עבודה קשה ולא נעימה, אבל בסופו של דבר, התועלת גדולה בהרבה מהכאב, אם נשאל את המונחים מאפלטון. טענו נגד פרויד שהוא מייחס חשיבות גדולה מדי ליצר המיני. מידת החשיבות של היצר המיני איננה חשובה. עיקר תורתו של פרויד היא קיומו של הלא מודע ומנגנון ההדחקה ובמידת החשיבות של אלה אי אפשר להגזים.

כך אמר יוחנן שעמד שם על בימת האודיטוריום, שהיה מלא סטודנטים לפילוסופיה שנה ראשונה.

הוא אמר את זה כלאחר יד, באופן לא מאומץ, מבלי להיעצר או לברור את המילים, כמו דגה שמטילה את הביצים שלה עגולות ולבנות והן מסתדרות במבנה מדויק ושלם. רציתי לשבת ולשמוע אותו בלי סיף: העולם היה כל כך בהיר, קריסטלי, נקי מכל עכורריות והחיים נהיו כמו חלת דבש, מורכבים להפליא ולא מסובכים בכלל, אבל עד ההרצאה הבאה עבר שבוע והכול נמס. בין הרצאה להרצאה לא יצא לי לראות אותו בכלל, את יוחנן, כי הוא בטח רק הלך ממקום אחד שהוא צריך להיות בו למקום שני שהוא צריך להיות בו ואף פעם לא הסתובב סתם כך באוניברסיטה, כמוני. החלטתי לבוא אליו לשעת קבלה. לא הייתי אמיצה במיוחד אבל הייתי מוכרחה וגם היה לי תירוץ: לא הבנתי את האנטינומיות של קאנט.

הלכתי במסדרון לא מוכר בבניין הרב תכליתי עד שהגעתי לדלת שהיה כתוב עליה יוחנן מרכוס. נכנסתי לחדר שהיה מאוד צנוע ומינימליסטי אבל שרתה עליו רוח של אולימפוס ויוחנן ישב לו נינוח על אחד הכיסאות והזמין אותי לשבת ושאל מה שלומי והציע לי קפה והצית לי ולעצמו סיגריה ושאל איך אני מרגישה באוניברסיטה ובחוג ואיך אני מסתדרת. לא רציתי שיחשוב שסתם באתי, אז אמרתי, יש לי בעיות עם קאנט. יוחנן חיך. הוא אמר שאם זה רק זה, אז זה לא נורא ושאל איזה בעיות. סיפרתי לו על הספר שאני מנסה לקרוא, הנחות לכל מטאפיסיקה של העתיד והוא אמר שקאנט כותב בצורה מאוד מסובכת כי הוא מסייג מיד כל קביעה שלו ואז המשפטים

חוץ מזה היה לה ארגו מצעים. היא היתה לי בדיוק: לא צרה מדי ולא רחבה מדי ואהבתי לישון עליה מהרגע הראשון. היא היתה הדבר היחידי שהיה יציב וקבוע בחיי במשך תקופה ארוכה.

בעלת הבית שלי היתה רווקה בת 30 ואני חשבתי שזה הגבול, אחריו כבר לא מתחתנים יותר. וגם אם מתחתנים, אז מתוך שידוך ולא מתוך אהבה. אבל חוץ מזה החיים שלה התנהלו באופן מסודר כי היתה לה עבודה קבועה ומקצוע (היא היתה לבורגנית) והדירה הזאת שהיא רק עכשיו קנתה, דירה בשיכון עובדים, ריקה וחדשה. היינו מנקות את החלקים המשותפים של הדירה בתורנות, שבוע היא,

שבוע אני. התודעתי לכל מיני חומרי ניקיון מתוחכמים, שהמשותף לכולם היה מין ריח חזק על גבול המתוק, שחיזורים, אולי, היו יכולים להתבלבל ולשתות ממנו אבל בשבילנו בני האדם היה לו רק פירוש אחד: ניקיון. ניקיתי את האמבטיה והמטבח אבל החלקים המשותפים האלה היו שלה, בעצם, לי רק היתה הזכות להשתמש בהם. לאט לאט היא התחילה לרהט את הסלון שלה, קנתה כורסאות קלות ממתכת (1+2+3), שולחן סלוני, טלוויזיה. יום אחד היא הביאה מהחנות וילונות שתפרו לה והדירה התחילה לקבל אופי צעיר ובורגני. התחלתי לשים לב שלי אין שום דבר חוץ מחדר קטן אחד שגם הוא לא שלי. גם בקיבוץ היה לי חדר קטן אחד, אבל אף פעם לא חשבתי על זה, אם הוא שלי או לא שלי, עזבתי אותו בקלות. לא היה לי אכפת איפה אגור וגם לא היה לי מושג מה אני רוצה להיות. רציתי רק להפריד את עצמי מכל הדייסה הדביקה הזאת של הקיבוץ; המטפלות מבית התינוקות ומהגן והמורים והמתחכים והילדים של הכיתה וההורים של הילדים של הכיתה וחברי הקיבוץ, שלכולם היו דעות עלי מהיום שנולדתי ואפילו מלפני כן וכולם חשבו שהם מכירים אותי וככה גדלתי עם ערימות ותלי ענק של דעות עצלניות של קיבוץ שלם, שרבעו עלי ונדבקו סביבי כמו בטון סמיך מתערבל ללא הפסקה, ולא היה לי סיכוי לצאת מזה בחיים. רציתי להפריד את עצמי מהעיסה הזאת ולהיות אני נטו, "הדבר כשלעצמו", כמו אצל קאנט.

יוצאים מאוד ארוכים וזה לא בגלל התרגום, גם בגרמנית זה ככה. הוא אמר שהוא יסביר את זה בשיעור ושאל במה אני עובדת. סיפרתי לו שאני עושה סקר האזנה לרדיו ולטלוויזיה. זה מאוד סקרן אותו אז הראיתי לו את השאלונים. אלה היו שאלונים ארוכים, שישה שבועה עמודים כל אחד והייתי צריכה לסמן שם לאילו תוכניות הנשאל מקשיב, באילו שעות וימים ואם יש תוכניות מסוימות שהוא מקפיד להאזין ו/או לצפות בהם. זה היה מטעם הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. הייתי באה לשם פעם בשבוע, לוקחת כמה שאלונים ומקבלת את אוור הסקר שלי ואת הכתובות.

סידרתי את כל שעות הלימודים בבוקר, ואחר הצהריים הייתי הולכת לעשות את הסקרים האלה. קניתי מפה של העיר והייתי מסמנת את הרחובות, את מספרי האוטובוסים והולכת מכתובת לכתובת. לא הכרתי את העיר בכלל וזה גם היה בחורף, כשהחושך ירד כבר בארבע-חמש אחרי הצהריים וכל האנשים נסגרו בבתים החמים שלהם ורק אני הייתי נודדת מבית לבית עם השאלונים הטיפשיים האלה עד הלילה. פעם הגעתי לרחוב בית שאן בעיר התחתית ולזקן שגר שם בכלל לא היה לא רדיו ולא טלוויזיה. הוא שכב על מחצלת ועל ידו בחורה, בטח הבת שלו והם לא ידעו בכלל מה אני רוצה מהם. אבל סקר זה דבר מקרי שצריך לכלול את כל האזורים של העיר ואסור לבחור רק את אחוזה או את הכרמל, למרות ששם בטוח שיש לכולם טלוויזיה ורדיו ושם גם יותר נעים להסתובב בערב. יוחנן שאל למה אני לא ממלאה בעצמי את השאלונים האלה במקום להסתובב בגשם ברחובות. הטלוויזיה היתה אז בשחור לבן והיה רק ערוץ אחד, ממלכתי, ובכלל לא הבנתי בשביל הם צריכים את הסקר הזה, אבל מילאתי אותו כמו שצריך.

ואת היתה העבודה הראשונה שלי אחרי שעזבתי את הקיבוץ ועברתי לחיפה, עיר שלא ידעתי עליה כלום ולא הכרתי בה אף אחד, כך שהעולם היה חדש לגמרי ואני הייתי חדשה. שכרתי חדר אצל "בעלת בית צעירה", ככה היה כתוב במודעה, ואחר כך ירדתי להדר והלכתי לבנק גדול, "הפועלים" אני חושבת, להפקיד את הכסף שהיה לי מהקיבוץ. זאת היתה הפעם הראשונה שנכנסתי לבנק ולא ידעתי לאיזה דלפק לגשת ואל מי לפנות ואת מי לשאול לאן צריך לפנות. בסוף ניגשתי לאחד הדלפקים ושאלתי איפה אני יכולה להפקיד כסף. היה שם פקיד די צעיר עם קצת שיבה מוקדמת בצדעיים והוא שאל אם יש לי חשבון בבנק. אמרתי שאין. הוא אמר שצריך לפתוח חשבון ואז אפשר להפקיד את הכסף. שאלתי אם הוא יכול לעשות את זה. הוא חיך: בטח, בשביל זה אני פה. חששתי שהוא יבחין שאני לא יודעת שום דבר על בנקים ויהיה חסר סבלנות ויהיר אבל הוא התנהג כאילו שזה בדיוק מה שהוא אוהב לעשות, להדריך אנשים שלא יודעים מהחיים שלהם בבנק ולתת להם הרגשה שהם בסדר. כשיצאתי מהבנק הרגשתי קצת פחות זרה בעיר והלכתי לקנות מיטה. הזמנתי מידות מיוחדות ואמרו לי שזה יקח שבוע לעשות אותה. עדה, בעלת הבית שלי, השאילה לי בינתיים את המיטה שעמדה בתור ספה בסלון הלגמרי ריק שלה. אחרי שבוע הגיעה המיטה שלי: היא היתה שמונים סנטימטרים רוחב וגם את המזרן עשו לי במיוחד.

נכנסתי לבניין השלישי וחיפשתי את אולם ההרצאות שבו יתחיל בעוד כמה דקות השיעור הראשון שלי באוניברסיטה. הרצפה בכניסה ובמסדרונות היתה מכוסה מין לינוליאום אפור והיה באויר ריח קל של גומי. הגעתי לאודיטוריום 314 והבטתי שוב ברשימת השיעורים: כן, זה פה. נכנסתי. האולם היה ענק ומלא סטודנטים, התיישבתי בשורה די רחוקה והיתה לי חולשה בבטן וקצת בחילה מהריח של הגומי. שמתי את התיק שלי על הברכיים והוצאתי מחברת ועיפרון. האולם נעשה פתאום קצת יותר כהה לרגע, כאילו מתח החשמל ירד. הבטתי בגבות ובצדודיות הפנים שישבו לפני והיו גם כמה סטודנטים שירדו במעבר. בחורה עם צמה שחורה עבה ופנים נעימים נכנסה לשורה שלי. "אפשר לשבת פה?" אמרתי לה שכן. היא התיישבה והוציאה מחברת מהתיק שלה. על המחברת היה כתוב, חגיגת גלביע שער העמקים. זה הרגיע אותי קצת. נדפה ממנה השלווה הזאת שיש לקיבוצניקית שיוצאת ללימודים ולא צריכה לדאוג לשום דבר. הכול היה אצלה מסודר: התיק, המחברת, העיפרון, וגם הכותרת שהיא כתבה עכשיו בראש העמוד: יוחנן מרכוס/ תולדות הפילוסופיה. המרצה עלה על הבמה והתחיל לספר על הרקליטוס, הפילוסוף היווני הראשון, שאמר שאי אפשר להכיר שום דבר, כי עד שאנחנו מכירים משהו הוא כבר לא אותו דבר, הכול זורם, ועד שהוא הגיע למרכז הבמה כבר הייתי עמוק בתוך הנהר הזה של הרקליטוס, שאי אפשר להיכנס אליו יותר מפעם אחת. האור באולם חזר והתבהר.

להרקליטוס הזה היה תלמיד, קרטילוס, שהיה, כמו שזה קורה הרבה פעמים עם תלמידים, יותר קיצוני מרבו ואמר שאין אדם יכול להיכנס לאותו נהר אפילו פעם אחת. כי זה כבר לא אותו אדם וגם לא אותו נהר, הכול משתנה במהירות כזאת, שאי אפשר וגם אין טעם לתת שמות לדברים ואז הוא הפסיק לדבר ורק היה מצביע באצבע ואומר, זה, כשהוא רצה משהו ולכן הוא גם לא כתב את התיאוריה שלו והפילוסופיה הכתובה מתחילה אצל אפלטון, שטען שהצורה האמיתית של הדברים היא נצחית ולא משתנה.

בערב שישי עדה הלכה ונשארתי לבד. לא הכרתי אף אחד בעיר ולא היה לי לאן ללכת. חדר האוכל, החברים בחולצות הלבנות, קבלת שבת, העוף והמרק עם השקדים, כל הדברים הנצחיים האלה נמחקו פתאום מהעולם ונשארתי רק אני, לבד על גבעה מבודדת של שיכון עובדים, בבית זר וזמני של בעלת בית רווקה, שהלכה לחברים (הנשואים) שלה. זאת היתה הרגשה כל כך חדשה ומזוהה שאפילו לא הייתי עצובה. הייתי צריכה למשש אותה כדי להכיר אותה ולדעת שזה קורה לי ולא למישהי אחרת. הלכתי לחלון והסתכלתי על הכביש שלמטה. כיביתי את האורות בבית וניסיתי לדמות לי את העיר, את האנשים בבתים שלהם, את עדה והחברים שלה, אבל שום דבר לא עלה לי בדמיון והעיר נשארה אילמת וריקה. נזכרתי באנשים הראשונים שהגיעו לירח. פתאום הכול היה כל כך מוזר: המשקל שלהם לא היה אותו משקל, הגוף שלהם השתנה, הצעדים שלהם נהיו מרחפים, הקול שלהם בטח נשמע כמו בחלום, מה החזיק את האני שלהם ביחד, איך הוא לא התפרק?

עדה חזרה מהחברים שלה מאוחר ועשיתי לה תה ושאלתי אותה איך היה וממש שמחתי שהיא באה כי היא היתה היצור היחידי בעולם

שהחזיק באותו ערב את האני שלי.

יוחנן לקח לו חופש פתאום וביטלו לנו את השיעורים שלו. כעבור שבועיים הוא חזר והיתה לו על האצבע טבעת זהב חדשה. ידענו שהוא גרוש. אמרו שהוא התחתן. עם העוזרת התימנייה שלו. מישהו אמר שהיא לא העוזרת אלא המטפלת שהוא לקח לילדים שלו אחרי שהתגרש. אני ניסיתי להדחיק את כל השמועות האלה, אבל הטבעת על האצבע שלו נצצה בכירור. עד אז דימינתי שיום אחד הוא יתאהב בי. ואז הוא יקח אותי לגור איתו בארמון שעשוי גבישי קריסטל ודבש. וגם יעשה אותי מלכת החוג לפילוסופיה. באיזשהו מקום ידעתי שזה לא בטוח, כי אולי הוא יכיר אשה אחרת לפני, יותר נאצלת ממני, יותר מתאימה למעמד שלו, מין גבירה כזאת עם שכל ואופי מושלמים ושלווים שנודפת מהם קרירות של מנטה ושלגים רחוקים. אבל אף פעם לא שיערתי שאפסיד לעוזרת בית תימנייה.

אפלטון הסכים עם הרקליטוס, שהכול משתנה כל הזמן, שהפרח מתחיל כניצן, אחר כך הוא פרח ואז הוא נובל, כך שרוב הזמן הוא עוד לא פרח או כבר לא פרח והרגע שבו הוא ממש פרח הוא קצר ובלתי נתפס. ככה זה בעולם החושים, אמר אפלטון, שם הכול זמני ומתעתע. אבל יש עוד עולם, עולם של אידיאות: שם, בעולם שרק השכל תופס אותו, נמצאות המהויות: הפרחיות של הפרח, הסוסיות של הסוס, השולחניות של השולחן - הכל נמצא שם שלם ובלתי משתנה לנצח. והדברים בטבע רק מחקים, רק נוטלים חלק בעולם האידיאות, שהוא עולם של צורות טהורות. לא הבנתי איך בן אדם רציונלי כמו אפלטון מאמין שיש דבר כזה, עולם של אידיאות, אבל יוחנן אמר שאין צורך להאמין, כמו שקיים עולם של דברים חושיים, כך גם קיים עולם של דברים שכליים ואין שום סיבה לטעון שהאחד ישנו יותר מהשני, זה ישנו וזה ישנו, רק באופן אחר. הוא אמר את זה כלאחר יד, בטון הרגיל הנינוח שלו, בלי להתאמץ, בלי להתלהב, בלי להתרגש או לנסות לשכנע - רק להבין.

רציתי להגיע אליו, לגעת בו, לזכות לרגע בתשומת הלב שלו, אבל הוא הופיע רק פעם בשבוע, נתן את ההרצאה שלו ונעלם במסדרונות האוניברסיטה. החלטתי לכתוב לו מכתב, לבקש פגישה. סתם פגישה, לא לשם הפילוסופיה, אלא רק כדי לראות אותו ולדבר איתו קצת. ביקשתי שיענה לי בכתב או בטלפון, כי אני בטח לא אוכל לעמוד מולו פנים אל פנים. שלחתי את המכתב וחיכיתי לתשובה. לא ידעתי אם הוא יסכים, אבל סמכתי עליו שיעשה את זה בעדינות.

הבניין האמצעי באוניברסיטה היה הבניין של אולם הספורט וחדר הכושר ושם היו שיעורי ההתעמלות שלנו. בשנה הראשונה זה היה חובה, בלי שיעורי ספורט לא יכולת לעבור לשנה ב'. ביום של ההתעמלות הייתי מביאה איתי בגדים קצרים בתיק ומשם, מהבניין האמצעי, עולה להרצאה בבניין של המגדל. זה דווקא היה די כיף, כי הייתי מתחממת לפני השיעור המשעמם באתיקה וגם כי היו לי הרבה מדרגות לעלות, מדרגות רחבות חצובות בסלע, שהובילו מהבניין האמצעי אל בניין המגדל, שבעים בערך, פעם ספרתי, ואחרי שיעור ספורט היה לי יותר כוח לעלות אותן.

תמיד אהבתי להביט בך בשיעורים וגם לשמוע אותך אבל אני רק עכשיו התחנתני וטוב לי עם אשתי, אז אנחנו יכולים להיות ידידים, רק צריך להיזהר כי בין גבר ואשה תמיד יכול להיות מתח ובינינו, אני חושב, כבר יש, אז נשמור על הגבול, טוב?" העננים התמלאו בצבע אפור וטיפות גשם עפו באוויר וחשבתי שלנצח אני אהיה סטודנטית לפילוסופיה יושבת עם המורה הכי נערץ בעולם על ההר ומקבלת ממנו אותות אהבה ושום דבר אחר לא יקרה אף פעם. שמעתי את עצמי אומרת, אתה תשמור על הגבול אם אתה רוצה, אני לא. ואז הוא צחק. והוא יותר ויותר צחק. וזה הזכיר לו את הדוד שלו, שלקח אותו פעם לגן החיות ונכנס לכלוב של האריה ויצא

משם בלי שריטה ויוחנן הביט ואמר, אתה לא מפחד מהאריה והדוד שלו אמר, לא, רק מנשים אני מפחד. כבר הכרתי קצת את הדוד הזה משהשיעורים בתולדות הפילוסופיה, כי יוחנן היה מספר עליו מדי פעם כל מיני דברים מוזרים, איך הוא ישב עם שתי אוזניות, באחת הוא שמע כדורגל ובשנייה חדשות וכששאלו אותו, הוא אמר שבשביל מה יש לו שתי אוזניים אם לא כדי לעשות בכל אוזן משהו אחר. שאלתי את יוחנן אם באמת היה לו דוד כזה. יוחנן אסף את הכפפה ואת המטפחת שלו והתחלנו לחזור לאוניברסיטה. הלכנו בנחת ונהניתי מכל צעד ולא אכפת היה לי מכלום כאילו שתיתי נקטר ואמברוזיה.

בינתיים העולם הלך ונעשה פריך יותר ויותר, בגלל הספקנות שהתחילה לכרסם אותו:

יום, דיויד יום גרם לכל ההידרדרות הזאת, הוא הטיל ספק בכל: הספק שלו היה כל כך גורף וסוחף, שהוא טלטל את העולם וניער אותו מכל פירור של ודאות והפך אותו למקום הכי לא בטוח לחיות בו. זה התחיל מזה שיום רצה לברר בדיוק מה בעולם זה עובדות ומה פרשנויות של השכל והיה לו מין צורך כפייתי כזה כמו לברקלי

זה היה ביום שני, השיעור ספורט ההוא, ואחר כך עשיתי קצת כושר ואחר כך התלבשתי מהר כי היה כבר מאוחר ויצאתי מהבניין ועליתי במדרגות וחשבתי שאולי אנחנו לומדים קצת מהאמריקאים לתת יותר חשיבות לספורט באוניברסיטה וזה דווקא טוב, כי אחרת יצמחו פה אנשים עם ראש גדול וגוף קטן, ואז בדיוק ראיתי את יוחנן יורד במדרגות מולי. הוא היה עוד למעלה, אבל הוא הלך וירד לקראתי במהירות. חיפשתי מקום לברוח אבל לא היה לאן. משני צדי המדרגות היה מעקה בטון ומצדדיו סלעים ותהומות של ההר. יכולתי לרדת חזרה לבניין האמצעי אבל יוחנן כבר ראה אותי וזה היה טיפשי לברוח ממנו בצורה מפגרת כזאת. המשכתי לעלות לקראתו והתפללתי שהאדמה תפצה פה ותבלע אותי, זה כבר קרה פעם שהאדמה בלעה מישהו בתנך, לא זכרתי בדיוק מי, אבל האדמה לא

זזה ויוחנן קיפץ בורזות עוד שתיים שלוש מדרגות והגיע אלי. הוא שאל אם יש לי רגע זמן. אמרתי שאני מאחרת לשיעור. "איזה שיעור יש לך עכשיו?" "אתיקה". "אה, זה לא נורא אם תפסיד קצת, אני בטוח שתשיגי בקלות את החומר."

נעצתי עיניים עמוק במדרגות וחיכיתי לגור דיני. "קיבלתי את המכתב שלך", יוחנן אמר, "זה היה צפוי". שוב רציתי שהאדמה תבלע אותי אבל יוחנן המשיך ואמר בטון הפילוסופי הנינוח שלו, שבהחלט אפשר להיפגש ולשוחח סתם ככה, לאו דווקא על פילוסופיה, למה לא, זה בוודאי יהיה נחמד ומעניין ושהוא יתקשר אלי ויקבע פגישה. "רק תנני לי לסיים את המאמר שאני כותב, טוב?" הנהנתי חלושות. "אני הייב לשלוח אותו תוך שבועיים". "לאן?" "הצלחתי לשאול." "או, אני שולח אותו לאוניברסיטה בהיידלברג, בסדר, את מסכימה?"

שוב הנהנתי חלושות. נפרדנו ועליתי את שארית המדרגות. בקצה המדרגות עצרתי להתנשם והרמתי ראש. למולי עמד הבניין עם המגדל הענק שהתנשא לשמים ומנופים חגו מעליו. הייתי מוכנה לעלות ולהתיישב על אחד מהם ולא לרדת משם עד שיוחנן יגמור לכתוב את המאמר שלו ויתקשר אלי.

יוחנן קיים את מה שהבטיח. נפגשנו בחדר מורים ביום גשום וסוער אחד. יוחנן אמר שהוא חשב שניסע לנו לאיזה מקום, אבל דווקא היום האוטו שלו לא הניע והוא השאיר אותנו בבית. יצאנו מהאוניברסיטה והלכנו לטייל ברגל. הגשם פסק אבל היתה רוח חזקה וטיפות עפו באוויר.

ירדנו מהאוניברסיטה ויוחנן דיבר לו על הא ועל דא ואני הלכתי לידו ולא יכולתי להוציא מילה, כי הלב שלי התערבב עם הבטן שלי והראש שלי כמעט עף ברוח ושמחתי שיוחנן ממשיך ללכת ולדבר כאילו כלום והמשכתי ללכת לצדו עד שהגענו למקום אחד שממנו נשקפה כל העיר והמפרץ והאוניות ויוחנן אמר בואי נשב פה קצת והוא הסיר את הכפפה שלו ושם אותה על סלע והתיישב עליה ואמר בואי, שבי פה, את מפחדת שזה רטוב, הנה, אני אפרוש לך משהו והוציא מהכיס ממחטה קטנה מרובעת ושם אותה על הסלע ואמר זה נקי והיא היתה כל כך קטנה שזה היה פשוט מצחיק וגם לא היה לי אכפת בכלל שהסלע רטוב והתיישבתי. ויוחנן אמר: את יודעת,

וללוק לפניו, לנפות לגמרי את המציאות מהשכל והוא עבד עם מסננת כל כך דקה, שכל מה שנשאר לו מהמציאות אחרי הסינון היו חתיכות קטנטנות של חומר ושל צבע ואטומים של ריח וצליל. אבל הקשר, הקשר הסיבתי בין הדברים, בין העננים לגשם, בין השמש והאור, בין העבר וההווה והעתיד - הקשר הזה נשאר במסננת. הסיבתיות, אמר יום, לא נקלטת בחושים. אנחנו לא רואים סיבתיות. אנחנו לא ממששים סיבתיות. אנחנו לא מריחים סיבתיות. מאיפה לנו שהעננים הם הסיבה לגשם? הם רק באים קודם ואחר כך בא הגשם. והאדם, שרואה כל פעם את הסדר הזה חוזר על עצמו, עננים וגשם, חושב שיש פה איזה קשר סיבתי הכרחי, אבל אין פה. הסיבתיות היא הסבר שאנחנו נותנים לדברים, היא סתם הרגל נוח, זה פשוט מרגיע לחשוב ככה, שהעולם הוא שרשרת של סיבות ותוצאות, שאפשר לדעת מה יקרה, שהשמש תזרח גם מחר, אבל זה רק מנגנון הגנה פסיכולוגי כזה, שאלוהים נטע בראש שלנו כדי שלא נהיה אבודים לגמרי בעולם וכדי שנרגיש קצת ביטחון וטוב שהוא עשה את זה כי אחרת האדם הפשוט לא היה מסתדר, אבל החוקר, איש המדע המדויק - אסור לו שיסתמך על האשליה הזאת. ככה יום אמר ומוטט את כל המדע כמו שרשרת דומיננו. קאנט קיבל ממנו את הירושה הזאת. בשביל מישוהו אחר, אולי, זה לא היה נורא כל כך; אולי אפשר היה לחיות גם ככה, כמו הסינים, בלי מדע, בלי קשר סיבתי, רק עם רצף ססגוני ואינסופי של דברים, אבל קאנט היה גרמני והוא לא היה יכול לסבול את זה. הוא התיישב מיד, פירק שוב את כל העולם למרכיבים הכי קטנים שלו והרכיב אותו מחדש, אבל עם סיבתיות. סיבתיות מוצקה כזו, ששום ספקן תבוסתני לא יוכל להזיז אותה יותר. הוא המציא בשביל זה את הסינתטי-אפריורי.

התחלתי להכיר קצת את העיר. עזבתי את הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ואת השאלונים המטופשים שלה ומצאתי עבודה בבית ספר ערב לעולים חדשים. כל יום אחר הצהריים הייתי יורדת באוטובוס 15 להדר. השיעור התחיל בשש. נסעתי באוטובוס של חמש. הוא היה יורד ברמז, עובר בכיכר זיו ונוה שאנן, יורד דרך נוה יוסף ומתחבר לסוף רחוב החלוץ ונוסע עד ההתחלה שלו; הכרתי כבר את המסלול בעל פה. התחלתי לאחר את היציאה שלי לחמש ורבע.

זה הלך בקלות. איחרתי לחמש וחצי. גם זה הספיק. עשרים לשש - זה כבר היה על הגבול.

ידעתי שאי אפשר יותר מזה אבל רציתי לנסות. באיזשהו מקום, אולי הזמן מתכווץ לנקודה כל כך קטנה, שאתה יכול לצאת מהשכונה שלך ברגע מסוים ולהגיע להדר באותו רגע ממש.

עדה החליטה שניפרד באוכל וסימנה מדפים במקרר, זה שלי וזה שלה, ואסור היה לי לקחת מהמדף שלה וגם לה אסור היה לקחת משלי. היא עשתה את זה מפני שלא עמדתי בלוח הזמנים של הקניות כשהיה תורי לקנות, ואז היא היתה צריכה לקנות במקומי ונמאס לה מזה. הסלון שלה כבר היה עם פינת ישיבה והכול וכל פעם היא הוסיפה משהו חדש. יום אחד היא הביאה תמונה. עזרתי לה להתלהב ופתחנו ביחד את העטיפה. זאת היתה תמונה של מירו, מין ליצן כזה

עשוי ממשולשים וריבועים בצהוב ואדום וכחול ושחור. זה אכזב אותי, התמונה הזאת, לא היה בה שום דבר שאפשר להתאהב בו, וגם כל הדירה החדשה של עדה, שהיתה בהתחלה ממש ריקה והיו בה כל האפשרויות שבעולם, הלכה והתמלאה בדעות קדומות ומוסכמות, על איך צריכה להיות דירה, וכל שבוע עדה קנתה והביאה דעה קדומה חדשה אחרת ויותר ויותר התבהר ממה היא נמנעת ומה לא בא בחשבון ומה היא אף פעם לא תשים בסלון שלה והבית הפך למין ברירת מחדל כזאת, פוויטיבי של כל הדברים הלא מקובלים.

ככה שזה השתקף מכל רהיט כלא נורמלי ולא מקובל לחלוטין כשהבאתי את יוחנן לדירה הזאת והצגתי אותו בפני עדה. הוא היה אז כבר ראש החוג ועדה ידעה עליו שהוא המרצה הכי מבריק והכי גאון והכי נערץ באוניברסיטה, ופתאום הוא בא. גם אני לא הייתי מוכנה לזה כל כך. כי אחרי הטיוול ההוא שעשינו בחורף לא נפגשנו יותר חוץ מבישעורים ולפעמים על הדרך מבניין לבניין ויוחנן שגידל זקן מאז הזמין אותי פעם או פעמיים ללכת לים איתו ועם אשתו והילדים וזה היה אבסורד בעיני, רק לחשוב על זה, ואמרתי לו שבחיים אני לא אעשה את זה והמשכתי להתגעגע אליו בלי שום תכלית ותסכול וחיכיתי לשיעורים שלו כל שבוע וחשבתי שהוא לא די אמיץ כדי לפגוש אותי לבד ושהוא כמו הדוד שלו, מפחד מנשים. וזאת היתה מין שרשרת של צירוף מקרים, שעמדתי יום אחד בתחנה באוניברסיטה ויוחנן עבר שם ועצר לי. התחלנו לנסוע והוא שאל לאן אני צריכה ואחר כך הציע לי ללוות אותו לדואר כי הוא היה צריך לשלוח עוד מאמר לאוניברסיטה בהידלברג והוא ישב וכתב אותו כל השבוע האחרון יום ולילה כדי להספיק לשלוח בזמן ונסענו לדואר המרכזי שעל יד בניין צים כי משם זה נשלח הכי מהר והלכתי עם יוחנן לדלפק כמו יונת דואר שצוידת ברגל לאט לאט על יד האהוב האנושי שלה ויוחנן אמר שאשתו נסעה לטפל באמא שלה שחלתה והוא נשאר לבד, אז אם אני רוצה אנחנו יכולים להיפגש הערב. בבת אחת נעשיתי עצובה: יוחנן ירד פתאום מגדולתו. הוא עדיין היה נשגב אבל ניכרו בו סימנים של גבריות פשוטה והוא הצטרף לשורה הארוכה של הגברים האלה, שרצים ומחפשים להם בייביסיטר ברגע שהאשה שלהם עוזבת אותם לבד לכמה דקות. הם פינו לו מקום ביראת כבוד קלה. אמרתי שכן, אני רוצה. קבענו להיפגש אחרי העבודה. אחרי הצהריים ירדתי להדר לבית ספר ערב. יוחנן היה אמור לבוא לקחת אותי משם כשאגמור ורציתי שהרגע הזה יעבור כבר. כשיצאתי מהבית ספר ראיתי את הדמות שלו בחושך, מחכה לי. זה היה מוזר. הוא לא התאים לכאן, לאזור החשוך והמלוכלך הזה בהדר מאחורי רחוב הנביאים, מקום שאפילו הבנק והדואר כבר לא הגיעו אליו ורק הבניין האפור והמכוער של השקם והמוון מכוניות חונות ברחוב ועל המדרכה, שכל פעם הייתי צריכה לעבור לצד אחר שלה. הגעתי אליו ולא ידעתי מה להגיד. הוא שאל אם אני עייפה מהעבודה. אמרתי שלא. הוא שאל אם אני רוצה לאכול משהו. אמרתי שלא. הלכנו למכונית שלו והתחלנו לנסוע. ולאט לאט הכול חזר, המרחק הזה שאי אפשר לעבור אותו ביני ובין יוחנן והנקטר והאמברוזיה, ושכחתי את האשה של יוחנן שנסעה והשאירה אותו לבד ואז פתאום יוחנן אמר שאשתו חזרה במפתיע כי גם היא חלתה

כלום. מעבר להכרה, אמר קאנט, יש רק הדבר כשלעצמו, Ding an sich. בראשית היתה ההכרה. וההכרה תפסה את המציאות ברשת שלה. כך נוצר העולם. האור והחושך, הצבעים, הצורות, הכול ניצוד ונפרד ועוצב ברשת הזאת, רשת חושים של שכל, היגיון וחושים, שזורים זה בזה. וזה כל מה שיש. מעבר לזה מונח רק הדבר כשלעצמו - פרימיטיבי, אפל, חסר צורה, חסר פנים, כמו התווה ובוהו לפני הבריאה.

בין החושים של רשת ההכרה מבהיק ומיוחד בצירופו הוא חוש הסיבתיות. הוא שזור מהיגיון צרוף הקודם לניסיון ומידע שלאחר מעשה כאחד. זה היה החוש של קאנט. קאנט קרא לו סינתטי-אפריורי וקשר ותפר בו מחדש את העולם לשרשרת רציונלית ומרגיעה של

סיבות ותוצאות.

אבל אותי זה לא הרגיע בכלל. להיפך, זה עורר בי אי ביטחון וחרדה. אם כל העולם מותנה בהכרה שלנו, אז הכול בראש שלנו בעצם ושם, לפי החוקים שאנחנו המצאנו, הכול נכון והכול מסתדר אבל אנחנו סתם משחקים בנדמה לי ובינתיים, אי שם בחוץ מחכה לו הדבר כשלעצמו ולאף אחד אין שליטה עליו ואף אחד לא ידע מה לעשות אם פתאום הדבר כשלעצמו יתחיל להשתולל ולהתנהג באופן לא צפוי ויפרוץ לעולם שלנו ויתנקם בנו על זה שהשארנו אותו בחוץ.

לעדה היה מין ידיד כזה, רווק מבוקש בגיל שלה, שהיה בא לבקר לפעמים וגם הוא נראה לי כמישהו שכבר לא יתחתן מאהבה. כיום כיפור הוא בא ונשאר אצלנו כל היום, כי הכול היה שומם ולא היה לאף אחד מה לעשות במיוחד. ירדנו, אני והוא, לשטח שעל יד הבניין ושיחקנו ג'ולים, שלושה בורות. עדה לא רצתה לשחק ונשארה בדירה. אני ידעתי לקלוע ולהפציץ וחשבתי שאני אנצח אותו בקלות, אבל גם הוא ידע לשחק וזה לא היה קל. הרמתי את הראש וראיתי הרבה דיירים של הבית עומדים במרפסות שלהם ומסתכלים עלינו: שני מבוגרים שמשחקים ג'ולים כמו ילדים. חשבתי שגם להם זה יום כיפור ואין להם הרבה מה לעשות ולא היה לי אכפת שהם מסתכלים

והוא לא יוכל להישאר איתי הרבה זמן כמו שהוא רצה והוא רק יביא אותי לבית שלי ויצטרך לנסוע. והתחלנו לעלות לכיוון רמות רמו ולא היה אכפת לי מכלום, אפילו שידעתי שעוד מעט נגיע אבל הזמן התרחב והתרחב ונעשה אינסופי. ואחר כך יצאנו מהאוטו ונכנסנו לדירה והצגתי אותו בפני עדה ואמרתי תכירי, זה יותנן מרכוס המורה שלי לפילוסופיה ועדה התבלבלה לגמרי ואמרה נעים מאוד נעים מאוד ונכנסנו לחדר שלי.

יוחנן אמר, פה את גרה. חדר נחמד. הוא התיישב על המיטה. החדר שלי היה כמו חדר של עולה חדש: מיטה, ארון בגדים ושולחן כתיבה קטן שמחובר לקיר עם כמה מדפים. על הקיר היה פוסטר של כושי עם שפתיים ורודות ויוחנן היה האורת הראשון שלי. יצאתי למטבח להכין לנו תה. עדה באה למטבח ואמרה נורית, את לא נורמלית, להביא הנה את ראש החוג שלך ועזרה לי להכין ושמה לי גם ופלים על המגש, מהופלים שלה. חזרתי לחדר וישבתי עם יוחנן על המיטה ושתינו תה עם ופלים. אני לא זוכרת מה אמרנו בכלל. יוחנן נשען על הקיר ולא העזתי להתקרב אליו. ולא היתה לי שום תמונה בראש על מה יקרה עוד רגע או מה אני רוצה וכל האפשרויות התנחשלו בחדר כמו גלים בים, שבאים אחד אחרי השני ואתה אף פעם לא יודע לאיזה גובה כל גל יגיע ומתי הוא יתנפץ ויהפוך לקצף והבטתי ביוחנן ולא האמנתי שהוא יושב עכשיו פה על ידי בחדר שלי ואוכל ופלים, כי הוא תמיד כל כך רחוק ובלתי מושג ולא ידעתי איך הדמיון מתחבר לממשות ומה עושים כשזה קורה ואמרתי את זה ליוחנן והוא צחק ואמר שנעים לו להיות איתי אבל הוא לא יכול להישאר יותר וביקש שאלווה אותו לאוטו. יצאנו החוצה ועמדנו להיפרד על יד האוטו. יוחנן קירב אותי אליו והיבך אותי. הזיקט שלו היה נעים ומחוספס. נכנסתי לשקע של הצוואר שלו ואלפי געגועים הציפו אותי וכיסו את שנינו ואת הרחוב ואת הגבעה של שיכון העובדים שעמדנו עליה ואת כל השנה שעברה מאז שהכרתי את יוחנן ואת המכונית שעצרה לידינו. "בוא נחזור אלי" אמרתי. יוחנן סירב בעדינות "את יודעת מה יקרה אם נחזור לחדר", "לא יקרה כלום, רק לכמה דקות". נגעתי בצווארון שלו, נגעתי בצוואר שלו, נגעתי בזקן שלו, אמרתי לו, יוחנן, אתה לא יודע מה זה, לגעת בזקן שלך זה כמו לגעת בזקן של אלוהים. יוחנן התכווץ. "לא, אל תגידי את זה, אני יודע שזה מה שאת חושבת, אבל אני לא אלוהים. אסור לך להעריץ אותי ככה." חיככתי את הפנים שלי באריג המחוספס שהוא לבש וטמנתי אותם בצווארון הפתוח שלו מתחת לזקן ורציתי להישאר שם לתשעים השנים הבאות. יוחנן הרחיק אותי בעדינות: בואי נוזז, הוא רוצה לחנות. הוא נפרד ממני ונכנס לאוטו ונסע והמכונית שחיכתה שם חנתה במקומו.

דיויד יום פרם ודירדר את העולם למצב של אטומיזם מוחלט, שבו שום דבר לא נובע משום דבר וקאנט אסף את פיסות הקרעים ותפר אותו מחדש. המציאות כולה - אמר קאנט - תלויה בהכרה שלנו. בלי העיניים אין צבעים, בלי האוזניים אין צלילים, בלי השכל אין מרחקים, אין יחסים בין דבר לדבר, אין זמן שנמדד ועובר - אין

עלינו ומה הם חושבים. המשכנו לשחק ולאט לאט השכנים נעלמו מהמרפסות ואחר כך שמענו פתאום שידורים מהרדיו באמצע הצהריים של יום כיפור ועלינו לדירה ושמענו שהמצרים חצו את התעלה והסורים נכנסו עם טנקים לרמת הגולן. אחרי הצהריים הדלקנו את הטלוויזיה. גולדה בשחור לבן דיברה שם ומדי פעם הרימה את עיניה מהדף שמתוכו קראה. היא אמרה לנו שהתחילה מלחמה. "לא הופתענו" היא אמרה ואני ניסיתי להירגע. חשבתי שרק אני ועוד כמה אזרחים פשוטים כמוני הופתענו, אבל הממשלה יודעת טוב מאוד מה היא עושה והכול זה שרשרת הגיונית של סיבות ותוצאות. נסעתי לקיבוץ לעבוד שם בזמן המלחמה. לא היה מה לעשות בעיר, הלימודים באוניברסיטה נפסקו וגם בבית ספר ערב לא למדו. למסוק זיתים היה משום מה הדבר היחיד שיכולתי לתרום למדינה, כאילו שבזמנים קשים המדינה תמיד חוזרת אל היש האמיתי והראשוני שלה, אל הקיבוץ. כשחזרתי לעיר אחרי המלחמה, כבר התחיל הסתיו והחושך ירד מוקדם והאוטובוסים הפסיקו לנסוע בשש והלימודים בבית ספר ערב התחילו בארבע והלימודים באוניברסיטה נגמרו בשמונה, אבל לא היתה שום תחבורה בשעות האלה, כך שלא יכולתי להגיע לשיעור חובה באתיקה ואסתטיקה וגם חשבתי שזה טיפשי שהחוג לפילוסופיה מתעלם מקשיי התחבורה ודורש מאיתנו להגיע בשעות לא סבירות, כאילו כלום לא קרה.

רק השיעורים של יוחנן נשארו צלולים ובהירים כמו מים שלא נזרקה אליהם שום אבן וזאת היתה הנחמה היחידה בכל הדיכאון הזה ששרר מסביב. ההצלה של העולם והמדע והסיבתיות באה בסופו של דבר דווקא מהפסיכולוגיה, שסוף סוף נפרדה מהפילוסופיה והפכה למדע עצמאי והקלה קצת על הפילוסופים שעד אז נשאו על כתפיהם את כל העולם. בסוף המאה התשע-עשרה קמה אסכולה חדשה בפסיכולוגיה, הגשטאלט, קראו להם, והם חקרו את התפיסה החושית: הם ערכו כל מיני ניסיונות. באחד הניסיונות הראו לאנשים מקל וכדור בפנס קסם. המקל והכדור עמדו בשקט, אחר כך המקל התחיל לזוז לעבר הכדור והכדור התחיל להתרחק ממנו. כששאלו את האנשים מה הם ראו כולם אמרו שהמקל דחף את הכדור. האמת היתה, שהמקל בכלל לא דחף את הכדור, הוא פשוט זז וגם הכדור זז, אבל האנשים אמרו שהוא דוחף. הם ראו סיבתיות. ככה זה, אמרו הגשטאלט, ככה אנחנו תופסים את הדברים, בתור צורה, בתור תבנית, הסיבתיות כבר נתונה במציאות שאנחנו תופסים, היא לא שום פירוש של השכל וגם לא הרגל פסיכולוגי כמו שיום אמר. הסתבר סוף סוף, שזאת היתה טעות איומה מצדו של יום ושהוא גם אשם בה כי זה היה הוא שפירק את המציאות לאטומים בודדים, שאין ביניהם שום קשר ואחר כך שאל איפה פה הסיבתיות. יוחנן שאל מי רוצה להכין על זה הרצאה ואני התנדבתי. הוא נתן לי כמה ספרים לקרוא, חלקם היו פרטיים שלו ואמר שאבוא אליו לשעת קבלה בשבוע הבא והוא ידריך אותי.

כמה ימים אחרי זה שמעתי בחדשות של תשע בערב שהוא נהרג במוצב ברמת הגולן. למחרת אספו את כל החוג לפילוסופיה, סיפרו לנו שהוא הלך למילואים. התנדב. זה כבר היה אחרי המלחמה אבל עוד לא כולם השתחררו והרבה חיילים נשארו במוצבים. יוחנן לא היה יכול לסבול שכולם מגויסים ורק הוא יושב לו באוניברסיטה. הוא ביקש שיעבירו אותו מפו"ם שם הוא היה מרצה במילואים וישלחו

אותו לשטת. הצבא הסכים ויוחנן יצא למילואים. שלחו אותו למוצב במובלעת הסורית. המוצב הזה היה מופגז כל הזמן והחיילים שישבו שם כבר שבועות הרגישו עזובים, כאילו המדינה שכחה אותם. יוחנן הגיע לשם בצהריים. הוא ישב עם המפקד של המוצב ושאל אותו על החיילים ואם יעניין אותם לשמוע הרצאה בפילוסופיה ואחר כך הם יצאו מהבונקר והלכו אליהם. בדיוק אז התחילה הפגזה ופגז פגע בו והרג אותו. הוא אפילו לא הספיק להגיע אל הבונקר של החיילים שישבו וחיכו לו. בכיס שלו היו שני ספרים, המדינה של אפלטון וביקורת התבונה הטהורה של קאנט.

פעם חשבתי, שאם יש מקום בו שוכנות האידיאות של אפלטון, אז אולי זה כאן, בראש המגדל הזה של האוניברסיטה, שעומד ומשקיף על העולם. גם החדר של יוחנן עבר לכאן אחרי שגמרו לבנות את המגדל. הלכתי לחדר שלו וחשבתי שאולי הוא בכל זאת יושב שם כמו תמיד ושום דבר לא השתנה ושום דבר לא ישתנה, אבל יוחנן לא היה שם. המלחמה הזאת הפכה אותו לבשר ודם. כבר לא היה אכפת לי אם יש סיבתיות או לא ולא רציתי לעשות את העבודה הזאת שיוחנן נתן לי, זה ממילא לא היה משנה את השרשרת הבלתי מובנת של סיבות ותוצאות שהביאה אותו למוצב ההוא וגרמה לו לצאת מהבונקר בדיוק כשהתחילה הפגזה. הנחתי את הספרים על השולחן שלו ויצאתי מהחדר ויותר לא חזרתי לשם אף פעם. ■

בגליון הקודם נדפסה גרסה שגויה של שירה של זורבבלה פיין. להלן, הגרסה המתוקנת.

המערכת

שבעה

(לברני)

לְאַחֲרֹנָה אָמְרוּ, לֹא הָיוּ פָּנָיו
 פְּתוּלֵי שֶׁלֶשׁוּם,
 וְאֲנִי יִכְלָתִי לְחַשֵּׁב רַק
 כִּי פָּנָיו כָּבֵר אֵינָם
 וּבְעוֹד הֵם מְדַבְּרִים
 מִהֶרְהָרִי לָבָם,
 מִדְּמִיּוֹנָם,
 הוֹמִים בְּנִחְלֵי דְבוּרִים
 מִחֻשְׁבִּים אֶת אֶתְמוּלָיו,
 עַד שֶׁלְשׁוּמָיו הִגִּיעוּ
 הַסְּעִתִּיו זֶהִיר-זֶהִיר
 הֶרְחַק מֵהֵם
 אֶל שָׁם, אֶל זְכָרוֹנֹתַי,
 - וְנֹת בְּשִׁלּוֹם -
 "שֶׁהֵייתְּ אֲדוֹן לְנִשְׁמַתָּה
 וְנָטַט יָחִיד לְגוֹרְלָהּ".